

УДК 316.034.16

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.85.13>

В. А. БОЙКО, А. А. БОЛСУН

КУЛЬТУРНО-СИМВОЛІЧНЕ НАПОВНЕННЯ ІНАВГУРАЦІЙНИХ ПРОМОВ УКРАЇНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ НАЦІЄТВОРЕННЯ

Стаття присвячена соціологічному виміру особливостей націєтворення сучасної Української держави, а саме характеру дискурсу влади, що визначає модули політичного і соціокультурного розвитку країни. Основним агентом побудови нації є дискурс влади. У даному контексті вирішальна роль належить політичним інститутам, зокрема інституту глави держави, який спирається на програму дій, що окреслює перспективи державного будівництва в цілому. Інавгураційна промова є частиною національної символічної церемонії інавгурації. Дослідження дискурсу влади було здійснено шляхом контент-аналізу інавгураційних промов президентів України, оскільки вони є транслятором офіційного курсу розвитку держави щодо її зовнішньо-і внутрішньополітичного вектору розвитку.

Дослідження встановило таку тенденцію: для Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми характерне закріплення символів державного суверенітету та посилення ознак легітимного уряду, але все ще видно радянську риторіку, посилення на радянський народ, Радянську державу, звернення до минулого; в подальшому говориться про наступність у розвитку, необхідність реформ. Загалом – без чіткої визначеності перспектив. У виступах Леоніда Кучми переважали повідомлення про економічний розвиток країни, конкурентоспроможну економіку та розвиток «великого бізнесу», у вартісному вимірі переважає матеріально-економічна складова частина як основний напрям розвитку держави. Ющенко був європейським зовнішньополітичним вектором. Уперше Російська Федерація набуває характеристик ворожої держави. Багатий економіко-правовий символічний код Януковича, наприклад: реформа, розвиток, скасування корупції тощо – був зосереджений на формальних символах та ритуалах національного розвитку, посилюючи роль держави, поза ідентичністю персонажів. Володимир Зеленський свою коротку вступну промову направив у векторному значенні обов'язку, сімейних цінностей, у стилі західних політиків.

Таким чином, основна функція владного дискурсу реалізується як заклик до об'єднання українського народу та звернення до народу як до єдиної сутності, тобто до нації в цілому. Кожен із виступів Президентів України мав свої особливості, визначені конкретними соціокультурними та соціоісторичними контекстами української реальності.

Ключові слова: націєтворення, дискурс влади, соціокультурні зміни, інавгураційна промова.

Виклики, які постали перед сучасною Україною зумовлюють перехід на інноваційний шлях соціокультурного і політико-економічного розвитку. Цей перехід здійснюється в умовах соціетальної кризи перехідного періоду українського суспільства та складних дихотомічних міжнародних відносин. Україна переживає сьогодні епоху глобальних та стрімких змін, що перетворюють основи суспільного життя: розмістіть патріотичних уявлень молоді, криза соціально-політичних інститутів і, як наслідок, дисфункціональні прояви в соціально-політичній поведінці студентської молоді. Ця обставина зумовлює необхідність наукового вивчення сутнісних характеристик українського суспільства, а саме особливостей процесів націєтворення та місця дискурсу влади в них.

Актуальність дослідницького і практичного інтересу до вивчення процесів націєтворення українського суспільства викликана підвищенням уваги до процесів соціально-політичної активності в Україні, попередніми революційними подіями та неоднозначним впливом ЗМК. Трансформаційні процеси сучасного українського суспільства, недостатня сформованість цінностей також зумовлюють дослідницький інтерес до вивчення соціально-політичних норм, а саме впливу дискурсу влади на національно-політичну та суспільну активність. У цьому аспекті важливо досліджувати дискурс влади, який являє собою складне багатовимірне утворення, що включає в себе статусно-рольову природу мовної поведінки глави держави, переважання офіційного модусу спілкування і соціальний обов'язок слідувати стильовим вимогам офіційної комунікації, переважання мовних ситуацій підготовленого усного виступу політика та ін. Одним із головних каналів формування офіційного дискурсу влади можуть виступати офіційні заяви провідних державних діячів – президентів – щодо вектору національно-політичного розвитку, державного реформування, регулювання основних соціально-політичних питань. У цьому контексті значення ЗМК як символічного ресурсу постійно зростає і має слугувати інтеграції суспільства, формуванню громадянської ідентичності, а також сприяти механізмам ідентифікації. Державотворення потребує відповідної інформаційно-культурної політики та професійної діяльності структур, які відповідають за інформаційно-гуманітарний простір. При цьому офіційні заяви та промови президентів і, зокрема, інавгураційна промова інтерпретується як політична дія, оскільки глава держави як суб'єкт мовної дії володіє широкими комунікативними можливостями, і його текст, який опосередкований через канали ЗМК, повинен мати консолідуючу основу, слугувати інтеграції суспільства, національно-патріотичній самоідентифікації [2, с. 64]

Тематика дискурсу в соціальному теоретизуванні достатньо розроблена як закордоном, так і у вітчизняній науковій думці. Якщо говорити про класиків, то серед них такі вчені, як Л. Альгюссер, М. Бахтін, Р. Блакар, П. Бурдьє, Л. Вітгенштейн, Х.-Г. Гадамер, Ф. де Соссюр,

М. Фуко, Л. Дж. Філіпс, Ю. Хабермас та інші. В українській соціології тематика дискурсу стає об'єктом дослідження в роботах Л. Бурлачука, Н. Костенко, Ю. Сороки, А. Литовченка та ряду інших науковців. Важливим є доробок сучасних зарубіжних авторів, які аналізують специфіку функціонування саме політичного дискурсу в різних режимах, і те, як ця специфіка визначає політичну дійсність: Р. Андерсена, М. Шретер, Г. Гіртга, З. Кльоха. Із-поміж російських авторів розвиток політичного дискурсу-аналізу вивчають Е. Шейгал, Е. Будаєв, А. Чудінов, Д. Дем'янков. В українській науці політичний дискурс досліджують Н. Нагорна, І. Клименко, Н. Акінчиць, К. Серажим, А. Вовк й інші. Питання націєбудування вивчали С. Хантінгтон, С. Каст, І. Нойманн, Д. Лейтін, В. Малахов, В. Тишков та інші.

Мета статті полягає у визначенні векторності дискурсу влади в інавгураційних промовах українських Президентів у контексті процесів націєбудування української держави.

Націєтворення в Україні неодмінно передбачає необхідність подальшої демократичної трансформації суспільства. Вирішальна роль, безумовно, належить політичним інститутам, зокрема інституту глави держави, який має спиратися у своїй діяльності на чітку програму дій, що окреслює перспективи суспільних трансформацій та державного будівництва в цілому. На нашу думку, дослідження дискурсу влади можна здійснити шляхом аналізу інавгураційних промов президентів України, адже вони, виступаючи офіційним каналом вираження провідного курсу розвитку держави та її зовнішньо-і внутрішньополітичного вектору спрямування, дозволяють з'ясувати ключові моменти суспільно-політичного становлення країни, відстежити еволюцію поглядів партійно-політичних лідерів на ту чи іншу суспільно значущу проблему, отримати уявлення про зміст та характер політичного курсу, який вибудовує уряд разом з іншими інститутами. А. Нойманн визначає роль влади в націєтворенні: влада має сформулювати політичну програму, від якої залежить існування нації, програма має спиратися на історію, саме тоді виникає можливість для націєтворення, і процес цей зможе об'єднати націю як у просторі, так і в часі [1, с. 231]. С. Хантінгтон відзначає, що політичне використання минулого є характерним для націєтворення: «Без національної історії, яка висвітлює у спогадах людей славні події минулого, війни і перемоги, невдачі і поразки, образи героїв і лиходіїв, немає нації» [7, с. 185]. У загальному розумінні націєтворення – це процес формування колективного уявлення про націю як єдине для індивіда політичне співтовариство, яке існує поверх усіх інших соціальних колективів, що володіє в порівнянні з ними понадцінністю. Нація в сучасному розумінні – це історична, культурна та соціально-політична спільність людей у межах державного утворення, що перебуває під єдиною суверенною владою та усвідомлює власну спільність на основі єдиних цінностей при збереженні культурної складності [3, с. 67].

Оскільки через опосередкований механізм процесу націєтворення відбувається владний контроль, можна говорити, що основним агентом конструювання нації як конструкту виступає дискурс влади. Повідомлення, яке транслюється владою, є ключовим аспектом її взаємовідносин із суспільством, оскільки переважну частину інформації ми сьогодні отримуємо саме завдяки тиражованим повідомленням, аж ніяк не із власного досвіду. Доступність інформації про події, що відбувалися в минулому, і прогнозування майбутніх подій стає можливим тільки завдяки передачі повідомлень.

Формування уявлень про владу протікає на двох основних рівнях: безпосередньому, або прямому (образ складається за рахунок відображення окремими категоріями населення зовні безпосередньо спостережуваних і реєстрованих результатів діяльності державного або політичного керівника і представленого ним органу влади), і опосередкованому (уявлення складаються за рахунок доведення до населення через ЗМІ, піар-технології, інтернет-технології, політичну рекламу тощо). Саме тому в процесі націєтворення важливе місце займає інавгураційна промова Президента країни як перше офіційне звернення голови держави до свого народу, що обов'язково транслюється засобами ЗМІ, а комунікації з боку влади носять стратегічний характер у сенсі їх планування. Інавгураційна промова має впливати на адресата, в ній яскраво виражене ідеологічне спрямування, підкреслено особливість і важливість порушених тем тощо. Аналіз дискурсу влади інавгураційних промов президентів України дозволяє з'ясувати ключові моменти суспільно-політичного розвитку країни, відстежити еволюцію поглядів партійно-політичних лідерів на ту чи іншу суспільно значущу проблему, отримати уявлення про зміст та характер політичного курсу, який вибудовує уряд разом із іншими інститутами, та сприйняття його суспільством [5, с. 244].

Інавгураційна промова є частиною державного символічного церемоніалу вступу на посаду. Не дивлячись на те, що процедура строго регламентована, для кожного із п'яти президентів України вона проходила по-різному. Процедура інавгурації в Україні майже не має чітких узаконених традицій. Присягати на вірність народові вперше запропонував ще Пилип Орлик. І навіть вмістив у свою Конституцію текст присяги. Але цей його проект так і залишився проектом. Із 1991 року Україна мала шістьох Президентів, упродовж 1991–2019 років інавгураційних промов прозвучало всього сім (Л. Кравчука, Л. Кучми (1998, 2002), В. Ющенка (2005), В. Януковича (2012), П. Порошенка (2015), В. Зеленського (2019)). Проаналізувавши промови Президентів України, можна виділити вектори щодо процесу націєтворення в кожного із представників державної влади.

Для Л. Кравчука та Л. Кучми характерні закріплення символів державного суверенітету та посилення знаків легітимної влади. В інавгураційних промовах Л. Кравчук, як перший Президент України,

наголошує на самостійності української держави, що набула незалежності і потреби саме реформувати стару політичну систему. Хоча слід зазначити, що і в Л. Кравчука, і в Л. Кучми ще прослідковується радянська риторика, часто згадується *радянський народ*, *радянська держава*, звернення до минулого, йдеться про спадковість у подальшому розвитку, необхідність реформ. У цілому ще немає чіткої визначеності перспектив розвитку. Але перші президенти, і особливо Л. Кравчук, прагнули ввести в українське суспільство нову символічну реальність, яка б стала каталізатором процесу націєтворення.

Л. Кучма найголовнішим вектором розвитку держави визначив стабільність. Для його промов характерний дискурс минулого, президент звертає увагу на відродження національних традицій. Практично вся промова презентувалася Л. Кучмою відповідно до того, що він окреслює головну потребу України як консолідацію нації, загальнонаціональний діалог. Особливе місце в інавгураційних промовах Л. Кучми займав меседж про економічний розвиток країни, конкурентоздатну економіку і розвиток «великого бізнесу»; у ціннісному вимірі, можна зазначити, превалює саме матеріально-економічна складова частина.

У промові В. Ющенко домінуючими були поняття, які давали змогу народові відчути перемогу і єдність. Формується символічний ряд, і контекст символізації змінюється кардинально в бік історичної перспективи українськості. Головним завданням розвитку держави В. Ющенко був, у першу чергу, зовнішньополітичний європейський вектор. Уперше Російська Федерація набуває ознак ворожої держави. Найчастіше згадується про плани, пов'язані з Європою та ЄС, на другий план виносяться примирення, «*зшивання*» суспільства, яке було розколото внаслідок Помаранчевої революції. Однак, як відомо, запущені деструктивні процеси восени 2004 р. не були зупинені та призвели до більш негативних процесів у символічному полі «*свої-чужі*», наслідки якого зберігаються ще й сьогодні.

Інавгураційна промова В. Януковича насичена економічно-правовим знаковим кодом, наприклад: реформування, розвиток, знищення корупції і т.д. Акцент ставився на офіційних символах та ритуалах державного розвитку, підсиленні ролі держави, поза межами символів ідентичності, наголошувалося на багатовекторності розвитку та співпраці з Європою. Промова Януковича була формалізованою та сприймалася формально. Оскільки В. Янукович характеризував становище України як украй складне, його плани на майбутнє та зовнішньополітичні вектори формування більш успішної держави були спрямовані на прискорений розвиток економіки та політики соціального конструкту(нації), але головною метою було досягнення взаємовигідних відносин як із Російською Федерацією, так і з Європейським Союзом, США та іншими державами. Вектором націєтворення виступав союз із ЄС [4].

В іншому політичному контексті відбувалася інавгурація і промова Президента П. Порошенка, тому інша символічна риторика мала забезпечити політичну комунікацію влади та суспільства. Завданням Президента П. Порошенка було не тільки об'єднати українське суспільство, але й зберегти цілісність України. П. Порошенко у своїй промові виказав *інаковість сучасної держави*, тобто змінився напрям розвитку влади, політики і самого народу. Основними цінностями виступають: мир, єдність та безпека, тобто головним вектором у подальшій функціональності держави виступає об'єднання українського суспільства та збереження цілісності України.

Новообраний Президент України, В. Зеленський, свою стислу інавгураційну промову направив у векторі значущості простої людини, сімейних цінностей. Також однією з важливих тез на виступі стала тема об'єднання українських земель: *«Ми всі українці. Ми маємо бути єдині, адже тоді ми сильні»*. До слова, *«Ми всі українці. Від Ужгорода до Луганська, від Чернігова до Сімферополя, у Львові, Харкові, в Донецьку, у Дніпрі й в Одесі»* – так починалась промова і попереднього Президента, П. Порошенка. Продовжуючи вектор «об'єднання України», В. Зеленський звертається до української діаспори за кордоном, закликаючи їх повернутися зі своїми *ментальними цінностями*. Національною ідеєю проголошено об'єднання українського народу

Графічно зображення основних векторів націєтворення українського суспільства шляхом цілеспрямованого дискурсу влади можна виразити таким чином (див. рис. 1):

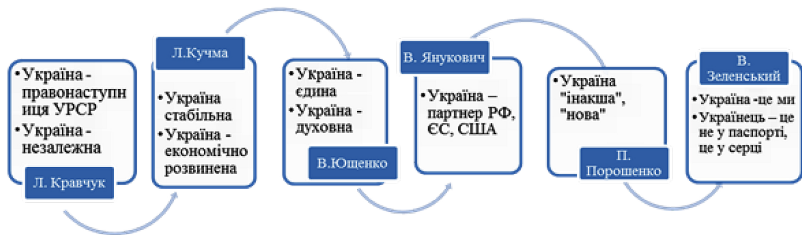


Рис. 1. Процес націєтворення української держави шляхом формування дискурсу влади

Сьогодні Україна, знаходячись у кризовому становищі та зоні постійних зовнішніх викликів, як ніколи має згуртуватися, усвідомлюючи себе єдиною нацією. У цьому контексті значення символічного ресурсу постійно зростає і має слугувати інтеграції суспільства, формуванню громадянської ідентичності.

У загальному розумінні націєтворення – це процес формування колективного уявлення про націю як єдине для індивіда політичне

співтовариство, яке існує поверх усіх інших соціальних колективів, що володіє в порівнянні з ними понадцінністю.

Аналіз дискурсу влади інавгураційних промов президентів України дозволяє з'ясувати ключові моменти суспільно-політичного розвитку країни, відстежити еволюцію поглядів партійно-політичних лідерів на ту чи іншу суспільно значущу проблему, отримати уявлення про зміст та характер політичного курсу, який вибудовує уряд разом із іншими інститутами, та сприйняття його суспільством.

Отже, проаналізувавши тексти промов, можна зазначити, що основна функція владного дискурсу реалізується як заклик до об'єднання українського народу та звернення до народу як єдиного утворення, тобто до нації в цілому. Кожна із промов Президентів України мала свої особливості, які були зумовлені певним соціокультурним і соціоісторичним контекстом української дійсності.

Список використаної літератури

1. Нойманн И. Использование Другого: Образы Востока в формировании европейской идентичностей. Москва, 2004. 336 с.
2. Пода Т.А. Дискурс влади та владні відносини у постсучасності: соціально-філософський аспект. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2015. № 1(21). С. 64–68.
3. Сишук О.А. Операції впливу як частина урядової комунікації в особливий період. *Інформаційне суспільство: науковий журнал*. Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. Вип. 23. С. 67–72.
4. Степула Н. Інавгурація. Символи і сенсації. 2010. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/1968319.html>.
5. Стрій Л.І. Структурно-композиційні особливості інавгураційної промови як жанру політичного дискурсу. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 240–247. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/slzb_2014_18_30.
6. Фуко М. Дискурс и истина *Логос*. 2008. № 2. С. 159–262.
7. Хантингтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / Пер. с англ. А. Башкирова. Москва : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. 635 с.

Бойко В. А., Болсун А. А. Культурно-символическое наполнение инаугурационных речей украинских президентов в контексте нацееобразования

Статья посвящена социологическому измерению особенностей нацееобразования современного Украинского государства, а именно характеру дискурса власти, который определяет модусы политического и социокультурного развития страны. Основным агентом строительства нации является дискурс власти. В данном контексте решающая роль принадлежит политическим институтам, в частности институту главы государства, действия которого опираются на заданную программу и определяют перспективы государственного строительства в целом. Инаугурационная речь является частью национальной символической церемонии инаугурации. Исследование дискурса власти было осуществлено путем контент-анализа инаугурационных речей президентов Украины, поскольку они являются транслятором

официального курса развития государства по его внешне- и внутреннеполитическим векторам развития.

В ходе исследования была установлена следующая тенденция: для Леонида Кравчука и Леонида Кучмы характерно закрепление символов государственного суверенитета и усиление признаков легитимного правительства, но все еще заметна советская риторика, часто ссылающаяся на советский народ, советское государство, прошлое, в дальнейшем речь идет о преемственности развития, о необходимости реформ. В целом – без четкой уверенности в перспективах. В выступлениях Леонида Кучмы преобладали сообщения об экономическом развитии страны, конкурентной экономике и развитии «большого бизнеса», в стоимостном измерении преобладает материально-экономическая составляющая. Ющенко был европейским вектором внешней политики. Впервые Российская Федерация приобретает черты враждебного государства. Инаугурационная речь. Например, богатый экономико-правовой символический кодекс Януковича: реформа, развитие, ликвидация коррупции и т.д. – был сфокусирован на формальных символах и ритуалах национального развития, усиливающих роль государства вне пределов идентичности персонажей. Владимир Зеленский своей краткой инаугурационной речью обозначил вектор значения долга, семейных ценностей, именно в стиле западных политиков.

Таким образом, основная функция силового дискурса реализуется как призыв объединить украинский народ и обратиться к народу как к единому целому, то есть к нации в целом. Каждое из выступлений президентов Украины имело свои особенности, определяемые конкретным социокультурным и социально-историческим контекстом украинской действительности.

Ключевые слова: нациеобразование, дискурс власти, социокультурные изменения, инаугурационная речь.

Boiko V., Bolsun A. Cultural and symbolic content of the inaugural speeches of Ukrainian presidents in the context national formation

The article is devoted to the sociological dimension of the peculiarities of the Genesis of the modern Ukrainian state, namely, the nature of the discourse of power, which determines the modes of political, social and cultural development of the country. The main agent of construction of the nation is the discourse of power. In this context, the decisive role of political institutions, in particular the head of state institution, based on the programme of action outlines the prospects of state-building in General. Inauguration speech, is part of the national symbolic ceremony of inauguration. Studies of the discourse of power was accomplished by content analysis of the inaugural speeches of the presidents of Ukraine, because they are the official translator of the development strategy for its externally – and internal political development.

The study established the following str: For Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma, the characteristic fixing of the symbols of state sovereignty and strengthening signs of a legitimate government, but is still visible Soviet rhetoric often referred to the Soviet people, the Soviet state, a reference to the past, we are talking about the continuity in further development, the need for reform. In General, without a clear certainty of the prospects. In the Speeches of Leonid Kuchma was dominated by messages about the economic development of the country, a competitive economy and the development of “big business”, in the value dimension takes precedence of the material-economic component. The main direction of development of the

state. Yushchenko was the European foreign policy vector. For the first time the Russian Federation acquires the characteristics of a hostile state. The inaugural speech. Yanukovich's rich economic-legal symbolic code, for example: reform, development, abolition of corruption, etc. was focused on the formal symbols and rituals of national development, enhancing the role of the state, outside of the characters identity. Vladimir Zelensky his brief inaugural speech, sent in the vector importance of duty, family values, from the first words of his son, it is in the style of Western politicians.

Thus, the main function of power discourse is implemented as a call to unite the Ukrainian people and appeal to the people as a single entity, that is, to the nation as a whole. Each of the speeches of the Presidents of Ukraine had its own characteristics, determined by specific socio-cultural and socio-historic the context of Ukrainian reality.

Key words: *national education, discourse of power; socio-cultural changes, inaugural speech.*